

XORAZM ZARGARLIK BUYUMLLARIDA RAMZLAR

Bakdurdıyeva Qunduz Quvondiq qizi
Ma'mun universiteti Tarix kafedrası o'qituvchisi
g-mail: yakubovakilara@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola Xorazm an'anaviy zargarlik buyumlariga oid qimmatli ma'lumotlar yoritilgan bo'lib, o'rganilayotgan materiallar o'ziga xosligidan kelib chiqib metodologik asosi ta'minlangan va strukturaviy yondashuv asosida tarixiy, etnografik va san'atshunoslikka oid ma'lumotlar tahlil qilingan. Shuningdek, tarixiy-taqqosiy metodlar orqali Xorazm vohasi an'anaviy taqinchoqlari va ularning ma'noxususiyatlari yozma manbalar, etnografik materiallar va arxiv hujjatlari asosida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: uzuk, bilakuzuk, muhr uzuk, nigin, angushtarin, gavhar, yoqut, dur, firuza, serdolik, granat, yoqut, la'l, beril, nefrit, yashma, lazurit, rajabiy uzuk, hotam uzuk.

ХОРАЗМСКИЕ ТРАДИЦИОННЫЕ ЮВЕЛИРНЫЕ ИЗДЕЛИЯ (ПРИМЕР РУЧНЫХ УКРАШЕНИЙ)

Бакдурдыева Кундуз Кувондик кизи
Преподаватель кафедры История Университет Мамуна
Электронная почта: yakubovakilara@gmail.com.

Аннотация: В статье освещены ценные сведения о традиционных украшениях Хорезма, дана методологическая основа, основанная на уникальности изученных материалов, а также приведены исторические, этнографические и искусствоведческие сведения на основе проанализированного структурного подхода. Также историко-сравнительным методами на основе письменных источников, этнографических материалов и архивных документов освещены традиционные украшения Хорезмского оазиса и их значения.

Ключевые слова: кольцо, браслет, перстень-печатка, нигин, ангуштарин, драгоценный камень, рубин, дур, бирюза, сердолик, гранат, рубин, немой, берилл, нефрит, яшма, лазурит, кольцо раджаби, кольцо хотам.

**KHORAZM TRADITIONAL JEWELRY
(EXAMPLE OF HAND JEWELRY)**

Bakdurdıyeva Kunduz Kuvondik's daughter
Teacher of the History Department of Mamun University
g-mail: yakubovakilara@gmail.com

Abstract: This article highlights the valuable information about the traditional jewelry of Khorezm, provides a methodological basis based on the uniqueness of the studied materials, and provides historical, ethnographic, and art history information based on a structural approach. analyzed. Also, through historical and comparative methods, the traditional jewelry of the Khorezm oasis and their meanings are highlighted based on written sources, ethnographic materials and archival documents.

Key words: ring, bracelet, signet ring, nigin, angushtarin, gem, ruby, dur, turquoise, serdolik, garnet, ruby, mute, beryl, nephrite, jasper, lapis lazuli, rajabi ring, hotam ring.

Kirish va dolzarbligi: Xorazm zargarlik buyumlari o‘zining xususiyatiga ko‘ra ayollar va erkaklar uchun maxsus tayyorlanadi. Ayollar zargarlik buyumlari ko‘pchilikni tashkil qilib, ular asosan bosh, peshona, soch-popuk, quloq, bo‘yin, ko‘krak, bel, qo‘l, bilak, barmoq qismlaridagi alohida shakllarga ega bo‘ladi. Manbalarda yozilishicha, xonlik davrida ayollar taqinchog‘i eng ko‘p boshga taqilgan. Qo‘l va barmoqlarga esa uzuk va bilakuzuklar taqilgan. Erkaklar zargarlik buyumlari esa, bundan farqlidir. Bu buyumlar sirasiga xanjar, qilich tutqichlari, kamar naqshlari, turli xil tugmalar, sallaga taqiladigan to‘g‘nog‘ich (hukmdorlar uchun), turli xil uzuklarni (oddiy va muhrli) sanash mumkin.

Tadqiqot natijalari: Xorazm zargarlik san‘ati taraqqiyoti O‘rta Osiyo xalqlarining siyosiy va etnik tarixi, unga qo‘shni hududlar xalqlari tarixi bilan bog‘liqdir. Xalqlarning o‘zaro tinch yo‘l bilan bir-biriga yaqinlashuvi madaniyatlarni boyitgan, ular bir-birlari uchun yaqin, qadrli bo‘lgan narsalarni almashganlar, bora-bora bu har bir xalqning mahalliy san‘atiga singib ketib, o‘ziga xoslik va mustahkam an‘ana kasb etgan.

Biz fikr yuritmoqchi bo‘lgan zargarlik buyumlaridan biri bilaguzuk ham shu tarzda rivojlangan. Bilaguzuklarning shakllari va bezaklarining xilma-xilligi lakonik ibtidoiy naqsh bilan bir oz teginish silliq yuzasiga ega bo‘lgan eng oddiy ochiq tor shakllardan tortib, tosh va shisha bilan ranglangan keng uzluksiz dabdabali naqshlarga qadar kengaydi. Bilakuzuklar qotishma va kumushdan yasalgan, ko‘pincha zarhal qilingan [1.1988.C.152].

Hunarmandlar tomonidan bilaguzukning *yapaloq bilakuzuk*, *bodomcha bilkuzuk*, *ilonbosh bilakuzuk*, *baqabosh bilakuzuk* va boshqa xillari yasalgan. Ulardan biri haqida Xiva davlat hujjatlarida “Arkka bir to‘qmoqli bilakuzuk oltindan tuzattirib berildi” – deb qayd etiladi [1.1988.C.269]. Qalin kumush bilakuzuklarga, asosan, aqiq, serdolik, feruza, yoqut toshlar bilan bezatilgan. Qayd etish lozimki, turkman ayollarining aksariyat taqinchoqlari kumushdan ishlanib, tilla suvi yuritilgan va serdolik (haqiq, aqiq) qadab bezalgan [2.1866.C.23].

Uzuklar yasalishi va bezatilishiga qarab bir qancha turlarga bo‘linadi. Ko‘zli uzuk (ko‘zi gavhar, yoqut, dur va boshqa qimmatbaho toshlar va shishadan yasalgan); ko‘zsiz uzuk (naqshli va naqshsiz); nikoh uzugi (odatda nikohdan so‘ng taqiladi); muhr uzuk (ko‘z o‘rnida muhr bo‘ladi) va boshqalar shular jumlasidandir.

Uzuklar alohida ibtidoiy kesma naqshli yoki o‘rtasida tosh ko‘z qadalgan Xorazm uzugi hozir ham mavjud va mashhur bo‘lib, u xalq orasida “qurbaqa uzuk” deb ataladi. “Erkakning uzugida – qurbaqa tasviri – boylik tilash timsoli” sifatida tavsiflangan [3.1937.C.122].

Uzuk va xalqlar tumor ma’nosini saqlab qolishda davom etgan. Ayniqsa, afsonaga ko‘ra, Muhammad payg‘ambar Allohga ko‘tarilgan rajab oyida usta yasagan tosh qo‘yilmagan kumush “rajabiy” uzuklari hurmatga sazovor bo‘lgan. Ko‘pincha uni keksa odamlar buyurtma qilgan va taqqan, chunki bunday uzuk, odatga ko‘ra, marhumning barmoqlaridan olib tashlanmasligi va u bilan birga qabrga qo‘yilishi mumkin bo‘lgan yagona uzuk bo‘lgan [4.1973.C.29]. Janubiy Xorazm o‘zbeklarida “tug‘ilgandan keyin doya bolani tuz, tuproq, tangalar yoki oltin va kumush uzuklar botirilgan suvga cho‘mdirgan – O‘rta Osiyo xalqlarida ular boylik, farovonlik, sog‘liq va baxtni ramzi bo‘lgan” [5.1981.C.120].

Dekorativ-amaliy san’atda “ko‘zcha”, “ko‘z” motivlari keng tarqalgan: buqa, bo‘taloq, baytal, chumchuq, bulbul va boshqa ko‘plab qushlar va hayvonlarning ko‘zi qadimdan “yomon ko‘z” ga qarshi tumor hisoblangan [1.1988.C.160].

Xiva zargarlari ko‘zsiz uzukka ko‘z o‘rniga naqshlar, ba‘zan egasining ismini yozib, ular muhr sifatida ishlatilgan uzukka aytiladi. Uzuklar xon va hukmdorlar uchun hokimiyat ramzi hisoblangan. Xivalik tarixnavis Muhammad Yusuf Bayoniy o‘zining “Shajarai Xorazmshohiy” asarida nigin, ya’ni podshohning *muhrlri uzugi* haqida eslatib o‘tadi [6.1991.C.191].

Muhr uzuklar yana “hotam uzuk” nomi bilan ham mashhur bo‘lib, ular tilla va kumushdan yasalgan. Xorazm muhr uzuklarining ko‘pchiligi XIX asrga oid bo‘lib, ular xonning shaxsiy muhri, shu bilan birga ziynat vazifasini ham bajargan. Xorazmda hotam uzuklari yasash ayniqsa, XIX-XX asrlarda o‘zining yuqori bosqichiga ko‘tarilgan.

Turkiston Rossiyaga qo‘shib olingandan keyin ayrim mansabdor shaxslarning shaxsiy muhrlari davlat muhrlari bilan almashtirilgan. “Hozirgi vaqtda xalq sudyalari dalolatnomalarga shaxsiy muhr bosish huquqidan ham mahrum qilingan va ruscha yozuv bilan rasmiy muhrdan foydalanishadi. Turkiston o‘lkasi gerbidagi geraldik yakkashox tasviri tushirilgan ushbu muhrlar ham, sudyalarga berilgan rasmiy nishonlar ham, tirik mavjudot tasvirini kiyish musulmon dini aqidalariga zid ekanligini isbotlovchi xalq sudyalar yoqtirishmaydi” [7.1904.C.349].

Uzuk va xalqa qayerdan paydo bo‘lgan? Bu haqda ko‘plab afsonalar mavjud. “Kiyimga kashta tikib, barmog‘iga uzuk taqqan birinchi kishi Jamshid bo‘lgan. Undan: “Nega barcha zargarlik buyumlarini chap qo‘lingga berding, chunki ustunlik o‘ngga tegishli?” U aytdi: “O‘ng qo‘l to‘g‘ri bo‘lgani uchun yetarli darajada bezatilgan!” [8.1959.C.213]. Angushtarin – barmoq uchiga taqiladigan angishvona ko‘rinishidagi uzuk ham yasalgan [9.2001.C.115]. Angushtarinni ayollar ko‘rpa tikish, qavish chog‘ida taqqanlar. Uning qimmatbaho metallardan tayyorlanganlarini doim taqib yurganlar.

Xulosa: Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, Xorazm zargarlik buyumlari nafaqat bezakdorligi, balki chiroyli shakllari, qadimiyliги hamda chuqur falsafiy, tarbiyaviy, ruhiy xususiyatlari bilan o‘zining yuksak qiymatiga egadir. Zargarlik hunarmandchilikning yorqin namunasi sifatida, unda estetik dunyo, diniy va dunyoviy tasavvurlar ham mustahkam o‘rin olgan. Ayniqsa, qo‘lga taqiladigan taqinchoqlar zargarlar tomonidan yuksak mahorat bilan ishlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Фахретдинова Д. А. Ювелирное искусство Ўзбекистана. – Т., 1988. – С. 152
2. Гулибефа-де-Блоквил. Четырнадцатимесячный плен у туркменцев // Учёго-литературное прибавление к “Биржевым ведомостям”. 1866, № 6-7 (июнь-июль) – С. 23.
3. Григорьев Г. Тус-туппи. Искусство. 1937, № 1. – С 122
4. Литвинский Б. А. Украшения из могильников Западной Ферганы. - М., 1973. – С. 29.
5. Темпель Л. И. Далекое и близкое. Страницы жизни, строительного дела, ремесла и искусства Старой Бухары. - Ташкент, 1981. - С. 120
6. Мухаммад Юсуф Баёний. Шажараи Хоразмшохий. Мерос. – Тошкент, 1991. – Б. 191.
7. Шишов А. Сарты. Сборник материалов для статистики Сырдарьинской области, т. XI. - Ташкент, 1904. – С. 349.
8. Саади М. Гулистан. - М., 1959. – С. 213.
9. Каталог хивинских казийских документов XIX – начала XX вв. 2001. Д. № 350. – С. 115.

Research Science and
Innovation House